

Ur Sveriges politiska historia 1911–1917

Vardagstryck

National Library
of Sweden

Ur Sverges politiska historia 1911—1917.

VII. (Ev. VIII och IX.)

Frågan om vänstersamverkan. — 1915 års riksdag och dess arbetsresultat. — Den aktivistiska rörelsen. — Staaffs sista strid.

Striden för parlamentarismen och för viktiga konstitutionella grundsatser, mot vilka februarihändelserna riktat sig, kunde emellertid icke uppgivas av vänstern. Den tiden trodde man att kriget ej skulle bli av lång varaktighet, och frågan om den regering, som skulle avlösa den Hammarskjöldska efter krigets slut, började diskuteras på hösten 1914, liksom frågan om samverkan mellan vänsterpartierna. Då socialdemokraterna efter septembervalen utgjorde Andra kammarens största parti, vilade uppgiften att bilda regering främst på dem. »Ministersocialismen» blev en brännande fråga, som åstadkom splittring inom partileden, men partikongressen (nov. 1914) förklarade sig beredd att taga konsekvenserna av valutgången. Härmed övergick det socialdemokratiska partiet i själva verket till att bli ett reformparti, som vill åstadkomma samhällsförbättringar på parlamentarisk väg. Härifrån härledes också striden med de s. k. ungdomskamraterna, som vilja hålla fast vid den bekväma demonstrationspolitiken och det revolutionära programmet, en strid, som ännu ej är avslutad och väl aldrig blir det, så länge socialdemokrater existera. Med varje år träda nya ungdomar in i partiet med ungdomens allt omfattande krav och bristande erfarenhet. Så snart deras ledare visa tecken till moderation, skola de trängas undan av andra, som taga ledningen.

Så mycken uppmärksamhet denna uppgörelse inom det socialdemokratiska lägret än väckte lade den utrikespolitiska ställningen dock beslag på det allmänna intresset. Det visade sig, då 1915 års riksdag sammanträdde. I det tal, som Staaff höll vid Liberala samlingspartiets första samkväm, lovade han regeringen de frisinnades stöd för ett »fortsatt klokt hävdande av neutraliteten». Den vänstersamverkan, som partiet i princip godkände för aktuella frågors lösning, avsåg inte att bereda regeringen några svårigheter. Naturligtvis kunde tal. inte underlåta påpeka, att de timade händelserna i mer än ett fall bekräftat de frisinnades åsikter. Så ifråga om neutralitetspolitiken och samverkan mellan de nordiska länderna, så rörande torpedvapnet, särskilt undervattensbåtarna, i motsättning till de stora pansarbåtarna.

Vid remissdebatten var det även neutralitetsintresset, som bestämde vänsterns hållning mot regeringen, vars åtgärd att tvångskommendera värnpliktige till deltagande i reservbefälskurser utan riksdagens hörande eljes skulle ha framkallat skarpa angrepp. Man ägnade emellertid en kritisk uppmärksamhet åt regeringens senfärdighet i de viktiga frågorna om införandet av spannmål och fodermedel, om köttexport m. m. samt granskade finansministerns statsregleringsprinciper. Den av den utrikespolitiska ställningen motiverade hovsamheten i kritiken stärkte nog regeringens lust att handla utan riksdagens medverkan och att åsidosätta dess grundlagsenliga rätt. Betecknande för regeringens uppfattning av läget var dess uraktlåtenhet att begära ett hemligt utskott i motsats till vad som skedde föregående år. Hr Hammarskjöld ansåg sig uppenbarligen vara situationens herre och kunna handla som det behagade honom.

Den förskottspolitik, som regeringen senare med alljämt växande dristighet drev, inleddes redan år 1915. Början att skjuta riksdagen undan hade gjorts redan ett par dagar före dess sammanträdande, då 15 miljoner kr. lyftes på lilla kreditivet, allenast avsett för tiden mellan riksdagarna, och under riksdagen rekvirerades 50 miljoner kr. från riksgäldskontoret. I stället hade regeringen bort begära summan av riksdagen enligt grundlagens bud. Det väckte nog uppmärksamhet, att regeringen inte äskade medel till neutralitetskostnadernas täckande, men den allt behärskande frågan, neutralitetens upprätthållande, förekom besvärande spörsmål och gjorde 1915 års riksmöte till en stilla riksdag. Man behand-

lade propositioner och motioner i vederbörlig ordning, och en del resultat uppnåddes. På liberalt initiativ begärdes utredning om ordnande av brandväsandet på landet, om åtgärder för främjande av handel, industri och sjöfart efter världskriget och om lagstiftningsåtgärder för införande av helgdagar utan kyrklig karaktär. Ett liberalt förslag om utredning angående statens övertagande av allmänna vägväsendet i riket föll däremot på högerns motstånd.

Vidare beslöt riksdagen: att antaga bestämmelser för jordbrukskassor och centralkassor för jordbrukskredit och bevilja understöd för deras ordnande; att införa krigskonjunkturskatt med 12 till 18 proc. av merinkomstens taxerade belopp (k. m:t hade föreslagit 12 proc., höjningen genomdrevs på liberalt förslag); att stadga skyldighet för vissa värnpliktiga att under år 1915 undergå utbildning till landstormsbefäl och anhålla om utredning angående landstormsbefälsfrågan; att för täckande av de under 1914 förskjutna neutralitetskostnaderna bevilja ett anslag för 1916 av omkring 46 miljoner kronor; att antaga grunder för upplåtelse av vissa kronans vatten- och strömfall; att bestämma rätt för årets sista ordinarie kyrkostämma att besluta angående tiden för följande års ordinarie kyrkostämmor; att antaga reformerad äktenskapslagstiftning, lag om avtal m. m. samt bestämmelser om rikets uppdelning i kontrollområden (försäljningsreformen och lokalt veto föllo även nu på Första kammarens motstånd); att begära utredning om verkningarna av vanhävdslagen, om friköpande av torp och lägenheter å ecklesiastika boställen, om statsbidrag till kommun, som anställer examinerad sjuksköterska, samt om nattarbete av män inom industrien.

Vidare utsträcktes den allmänna folkförsäkringen till omkring 150,000 personer, som förut icke medtagits av ekonomiska skäl. I anledning av tobaksmonopolets införande beviljades omkring 20 milj. kr. till ersättning och understöd m. m. Till arbetslösa tobaksfabrikarbetare understödjande beviljades ett förslagsanslag av 365,000 kr.

* * *

Det dröjde inte länge, förrän Staaffs farhågor för en påträngande krigsagitation besannades. »1914 års idéer», som manifesterat sig i krigets ohyggligheter, hade bemäktigat sig svaga själar här hemma, och när så trumpetaren, Sven Hedin, återkom från sitt besök vid västfronten, hänförd av allt det »sköna» han sett, och manade svenska folket att bereda sig till deltagande i kriget, började en krigisk »klick» att öppet driva sitt spel. Berusad av framgångarna i februari, trodde den sig lätt kunna bryta motståndet, måhända på liknande sätt som då.

Men regeringen, som vid krigsutbrottet deklarerat Sveriges neutralitet under stridiga förhållanden och överenskommit med Norge om ett sådant uppträdande att de båda länderna inte skulle råka i krig med varandra, visade sig inte villig att tillmötesgå »klickens» krav. Utrikesministern Wallenberg, som i främsta rummet ansågs stå i vägen för planernas förverkligande, blev med anledning härav föremål för hetsiga angrepp, åsyftande att köra bort honom från taburetten. Neutralitetspolitiken stöddes emellertid av riksdagens övervägande majoritet och krigsivrarna kommo ingen vart. Tvärtom fastslogs neutralitetens bevarande såsom Sverges mål genom det i Malmö i december anordnade mötet mellan Skandinavians statschefer och utrikesministrar.

Under sommaren 1915 stack aktivismen ånyo upp huvudet, understödd av tillfälliga händelser. Nu ingrep Staaff, ehuru hans hälsotillstånd ej var fullt tillfredsställande och han på grund av det alltjämt rasande högerhatet ej ens ägt möjlighet att hämta välbehövlig vederkvickelse vid en brunns- eller badort. I flera på olika platser hållna tal vände han sig skarpt mot de besinningslösa aktivisternas planer och bidrog i avsevärd mån att bryta udden av deras landsfördärliga agitation.

Det blev hans sista strid. Hans hälsa hade försvagats av sjukdom och den skamlösa hetsen mot honom hade nog också gjort sitt undergrävande verk. Då en till synes obetydlig sjukdom, halsfluss, ansatte honom på höstsidan var hans motståndskraft snart bruten och den 4 okt. slocknade livsgnistan. Begravningen blev en värdig folkhyllning åt den på sin post fallne hövdingens minne, och rörande uttryck av uppriktigt saknad visade sig hos småfolket, vars varma vän han städse varit.

